

Poglavlje 2

Ključ za dinamičan koncept građanstva¹¹

1. Izazovi tradicionalnog modela građanstva

Od završetka Hladnog rata ubrzali su se i intenzivirali mnogi procesi koji su već dulje vrijeme oblikovali našu povijest, preuzimajući nova svojstva. Fenomeni koji su se pojavili i promjene koje su se odvijale diljem Europe doveli su u pitanje tradicionalni model građanstva:

- Globalizacija slobodne trgovine i konkurentnih tržišnih ekonomija omogućila je visoku razinu blagostanja mnogim ljudima u mnogim zemljama – no ne i svima. Produbio se jaz nejednake raspodjele između bogatih i siromašnih, kako unutar tako i među različitim društvima, te ugrozio društvenu koheziju i međuljudsku solidarnost.
- Konkurencija prisiljava poduzeća da neprestano povećavaju produktivnost kako bi smanjila troškove proizvodnje. To je uzrokovalo rast permanentnog procesa inovacija, s neposrednim učinkom na proizvode, tehnologije i zanimanja, te posrednim učinkom na cjelokupan način života. Joseph Schumpeter je taj permanentni proces inovacija nazvao “kreativna destrukcija”.¹² Transformacija kompletnih ekonomija u istočnoj Europi može poslužiti kao eklatantan primjer kreativne destrukcije.
- Ekonomski rast je uzrokovao porast blagostanja, no istovremeno i porast iskorištavanja prirodnih resursa. Sve više emisije CO₂ povećavaju poteškoće i troškove sprječavanja ili suzbijanja posljedica klimatskih promjena.
- Nove informacijske i komunikacijske tehnologije omogućile su nove načine povećanja produktivnosti, razmjene i dobivanja informacija, pružanja zabave, da samo navedemo neke. Živimo u medijskoj kulturi, i medijska pismenost – korištenje novih medija kako u stvaranju tako i u primanju poruka – postaje osnovna vještina poput čitanja i pisanja.
- Uslijed ekonomskog rasta i postignuća moderne medicine, stanovništvo mnogih europskih zemalja stari, a istovremeno i raste u svijetu kao cjelini. Oba fenomena predstavljaju ozbiljne probleme 21. stoljeća.
- Nacije imaju pravo na suverenost i samoodređenje. No, pojam nacije je i inkluzivan i ekskluzivan. Po završetku Hladnog rata osvjedočili smo pojavljivanju novih oblika ranije potisnutih kolektivnih identiteta.
- Moderna društva su tipično sekularna, pluralistička društva. Migracije diljem Europe – osobito unutar Europske unije – doprinijele su tom fenomenu. Pluralistička društva su dinamičnija i produktivnija, no istovremeno i zahtjevnija u pogledu društvene kohezije radi integracije ljudi različitih uvjerenja, vrijednosti, interesa, te društvene i etničke pozadine.
- Demokracija nudi najbolje mogućnosti u suočavanju s tim izazovima, s obzirom na činjenicu da svaki pokušaj rješavanja tih, kao i ostalih problema autoritarnom vladavinom ne bi uspio obuhvatiti složenu stvarnost društva, ekonomije, okoliša, rješavanja sukoba, itd. na nacionalnoj, a još manje na nadnacionalnoj razini. S druge strane, demokracija opstaje i pada na jamčenju jednake participacije. Što složeniji postaju naš svijet i izazovi koji određuju našu budućnost, to je teže “običnom građaninu” razumjeti i sudjelovati u odlučivanju. Nepovjerenje prema tradicionalnim političkim institucijama, oblicima vladanja i političkim vođama su ukorijenjene u osjećaju izostavljenosti i zanemarivanja mišljenja. Demokracija i ljudska prava su krhki projekti, i njihov opstanak ovisi o tome hoće li njihovo nasljedstvo biti preneseno na mlađe generacije.

¹¹ Utemeljeno na Huddleston E. (2004.), *Pomagala za stručno usavršavanje nastavnika u obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava*, Vijeće Europe, Strasbourg, str. 9, revidirao Peter Krapf.

¹² Schumpeter J. (1942., 2008.), *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Harper and Brothers, New York, str. 83.

Navedene linije razvoja ovdje se mogu tek ukratko skicirati. One su ljudskim djelom stvoreni, a ne prirodni procesi koji su međusobno povezani, jedni na druge utječu i uzajamno se podržavaju. Budući da su “stvoreni”, na njih se može djelovati i mijenjati im smjer i ishod, no ne i njihovu kompleksnost.

Modernizacija

Modernizacija je sociološka kategorija koja se odnosi na multidimenzionalni proces društvene promjene. U posljednja dva desetljeća porasla je s obzirom na brzinu, djelokrug i složenost, no iz povijesne perspektive, njeni izvori obuhvaćaju reformaciju, izum tiskarskog stroja, prosvjetiteljstvo, englesku, američku i francusku revoluciju, te industrijsku revoluciju. Modernizacija je promijenila doslovno svaki aspekt ljudskog života, uključujući sljedeće: kako i što radimo, gdje živimo i koliko (često) putujemo, razinu i raspodjelu bogatstva, razvoj ljudskih prava, globalizaciju, tehnologiju, vrijednosti i uvjerenja u kojima ustrajemo ili ih se klonimo, te kako sudjelujemo u društvu i politici.

Modernizacija je ambivalentan proces, no ne možemo ga izbjeći, on je naša “sudbina”, u dobru i u zlu. Znanstvenici i filozofi zastupaju oprečna mišljenja o tome treba li se modernizaciju, sveukupno gledano, smatrati bremenom ili blagoslovom. Modernizaciju smatramo izazovom koji sa sobom nosi i rizike i mogućnosti. Izazove valja svladati kako bi rizike držali pod kontrolom.

Za mnoge ljude u mnogim društvima modernizacija stvara uvjete i mogućnosti uživanja više razine blagostanja i slobode. S druge strane, građani i njihovi vođe suočeni su sa sve zahtjevnijim zadatkom držanja koraka s rastućim rizicima i opasnostima upletenima u procese modernizacije.

Odgoj i obrazovanje igraju ključnu ulogu u opremanju ljudi s kompetencijama koje su neophodne za postizanje ravnoteže između sve većih prednosti i sve viših očekivanja.

S obzirom na takve izazove, postalo je jasno da je potrebna nova vrsta građana: građana koji nisu tek informirani i razumiju svoje formalne građanske odgovornosti, već su i aktivni – sposobni samostalno sudjelovati u životu svojih zajednica, svoje zemlje i na globalnoj razini, aktivno participirati na način koji odražava njihovu osobnost, te pomagati u rješavanju problema. Sve brojniji izazovi zahtijevaju snažna društva, s kompetentnim – te stoga primjereno obrazovanim – vođama i građanima.

Edukatori su optimisti. Uvjereni su da primjerenim odgojem i obrazovanjem, mladi ljudi, no i pojedinci posvećeni cjeloživotnom učenju mogu steći razumijevanje i mogućnosti da utječu na razvoj svojih zajednica i planeta u cjelini. Najbolji način promicanja aktivnog građanstva je svakako kroz nastavu usmjerenu na učenika, umjesto nastave koja podržava rutinsko i pasivno učenje.

1.1. Nova vrsta građanstva zahtijeva novi oblik odgoja i obrazovanja

Tradicionalni koncepti poučavanja svedeni na sušti prijenos i pamćenje informacija i sadržaja nisu dostatni za stvaranje aktivnog, informiranog i odgovornog modela građanstva kakvo iziskuju moderne demokracije.

Ono što je potrebno su novi oblici odgoja i obrazovanja koji će pripremiti učenike za stvarno uključivanje u društvo – oblici odgoja i obrazovanja koji su praktični koliko i teoretski, imaju korijene u problemima iz stvarnog života i utječu na život učenika i zajednice u kojoj žive, a uče se aktivnim sudjelovanjem u životu škole, kao i u formalnim kurikulumima.

Uloga aktivnog građanina podudara se s ulogom aktivnog učenika. Koncept konstruktivističkog učenja pruža podršku učenicima u suočavanju s novim problemima. U školskoj sferi nastavnik vjerojatno i može ponuditi optimalno rješenje. No, u suočavanju s u prethodnom tekstu obrađenim izazovima, buduće će generacije djelovati kao pioniri.

Potreba za pružanjem nastave usmjerene na učenika predstavlja značajan izazov nastavničkom zanimanju. To iziskuje učenje novih oblika znanja, razvijanje novih nastavnih metoda, pronalaženje novih načina rada i stvaranje novih oblika profesionalnih odnosa – kako s kolegama tako i s učenicima. To ističe poučavanje utemeljeno na sadašnjim zbivanjima nad razumijevanjem povijesnih sustava, kritičko razmišljanje i poučavanje vještina uz samo prenošenje znanja, kooperativno učenje i suradnju umjesto izolirane pripreme, profesionalnu autonomiju umjesto ovisnosti o naredbama iz centrale. To zahtijeva i promjenu načina na koji shvaćamo sam pojam učenja, od poimanja učenja kao procesa usmjerenog na nastavnika, do učenja putem stjecanja iskustva, sudjelovanjem, istraživanjem i razmjenom informacija.

Didaktički model u čijem je središtu nastavnik, kojim dominira udžbenik i koji je utemeljen na prijenosu odgojno-obrazovnih sadržaja valja zamijeniti modelom koji ističe uključivanje učenika, širi raspon metoda poučavanja i pristup utemeljen na stjecanju vještina. To je ono čemu ovo izdanje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava nastoji doprinijeti.